

Η ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ

**ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ, ΚΑΡΟΛΟΣ ΙΩΣΗΦ ΚΑΒΟΥΛΑΚΟΣ,
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΝΔΥΛΗΣ, ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ**

Στοά στην Ομόνοια, 2008

Ο Βασίλης Αράπογλου διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Ο Κάρολος Ιωσήφ Καβουλάκος είναι συνεργάτης του ΕΚΚΕ.

Ο Γιώργος Κονδύλης είναι συνεργάτης του ΕΚΚΕ.

Ο Θωμάς Μαλούτας διδάσκει στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και είναι συνεργάτης του ΕΚΚΕ.

Ι. Μετανάστευση, ποικιλότητα και αστική σύγκρουση

Τα μεταναστευτικά ρεύματα που εντάθηκαν μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου και συνδέθηκαν με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης οδήγησαν σε σημαντική αναδιάταξη της κοινωνικής γεωγραφίας των μητροπόλεων προς τις οποίες κατευθύνθηκαν. Τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη εμφανίστηκε συχνά μια τάση εξασθένησης του εθνοφυλετικού και του ταξικού διαχωρισμού στις περιοχές κατοικίας. Η τάση αυτή ήταν παράδοξη, καθώς αρκετοί αναλυτές ανέμεναν ότι οι μετανάστες με περιορισμένους πόρους θα κατευθύνονταν σχεδόν αποκλειστικά προς τις υποβαθμισμένες περιοχές των πόλεων. Ένας από τους βασικούς λόγους που δεν επιβεβαιώθηκε η υπόθεση αυτή είναι ότι ο μεταναστευτικός πληθυσμός εμφανίζει αυξανόμενη διαφοροποίηση ως προς μια σειρά οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές παραμέτρους.

Ήδη από τη δεκαετία του 1990 η ποικιλότητα του μεταναστευτικού πληθυσμού εκφράστηκε χωρικά ως οικιστική ανάμειξη, καθώς οι νέοι κάτοικοι διέσπασαν, σε πολλές περιπτώσεις, τις υπάρχουσες φυλετικές και ταξικές οριοθετήσεις και

κατευθύνθηκαν τόσο σε παλιές όσο και σε νέες περιοχές των πόλεων (βλ. Logan κ.ά., 2004 για τις ΗΠΑ, Burgel, 2008 για το Παρίσι). Η τάση αυτή εντάθηκε στην πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας και, για τις μητροπόλεις παγκόσμιας, εμβέλειας ονομάστηκε, «υπερποικιλότητα» («super-diversity») (Vertovek, 2007). Η «υπερποικιλότητα» αναφέρεται στη αυξανόμενη διασπορά μικρών μεταναστευτικών κοινοτήτων, με σημαντικές μεταξύ τους διαφορές ως προς την απασχόληση, την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, την αποδοχή τους από την τοπική κοινωνία και τις διεθνείς τους διασυνδέσεις.

Αυτή η νέα κατάσταση συνέβαλε στη σταδιακή ενίσχυση μιας ευαισθητοποιημένης θεωρητικής, αλλά και πολιτικής, προσέγγισης που επιδιώκει να καταγράψει και να κατανοήσει την αυξανόμενη πολυπλοκότητα και συνεπώς δεν σπεύδει να αναγάγει κάθε χωρική συγκέντρωση μεταναστών σε περιχαράκωση, φτώχεια και γκετοποίηση. Η θεωρητική ευαισθητοποίηση οδήγησε σε νέες επεξεργασίες για τις θετικές λειτουργίες των μεταναστευτικών θυλάκων, τις διασυνδέσεις, τον κοσμοπολιτισμό, αλλά και τους τοπικούς δεσμούς των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Η πολιτική ευαισθητοποίηση δεν αρκέστηκε στην παραδοσιακή προνοιακή συνταγογραφία, αλλά επιχείρησε να αξιοποιήσει την πολιτισμική διαφορά στην οικονομική αναζωογόνηση και την προβολή του πολυεθνικού στοιχείου στις αστικές αναπλάσεις.

Η αυξανόμενη διαφοροποίηση δεν σημαίνει όμως ότι εξαφανίζονται οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Η «υπερποικιλότητα» υποδηλώνει, αντίθετα, την παραγωγή ανισοτήτων μέσω της αλληλεπίδρασης πολιτισμικών και οικονομικών παραγόντων, που δεν οδηγεί απαραίτητα σε κοινωνική πόλωση (δεν διογκώνονται δηλαδή οι δύο ακραίοι πόλοι της διεθνικής ελίτ και της διεθνικής υπηρετικής τάξης), αλλά συμβάλλει στον κοινωνικό κατακερματισμό με τις ταξικές και εθνοπολιτισμικές διατομές να παράγουν επιμέρους κοινωνικές κατηγορίες σε όλο σχεδόν το φάσμα της κοινωνικής στρωμάτωσης. Σύμφωνα με το σχήμα του κατακερματισμού, δεν υπάρχει συρρίκνωση των μεσαίων κατηγοριών συνολικά αλλά μόνο ορισμένων από αυτές, η στρατολόγηση των εργατικών και υπηρετικών κατηγοριών δεν γίνεται μόνο από μετανάστες, κάποιες μεταναστευτικές ομάδες διαθέτουν κοινωνική κινητικότητα ενώ άλλες παγιδεύονται σε επισφαλείς θέσεις εργασίας και συνθήκες κοινωνικής στέρησης. Μέρος της ασύμμετρης κοινωνικής ιεραρχίας που παράγεται με αυτόν τον τρόπο αποτελούν οι νέες μορφές περιθωριοποίησης που χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη χωρική διασπορά των σχετικών ομάδων και από τη γειτνίασή τους με χαμηλές μεσοστρωματικές κατηγορίες. Στο πλαίσιο των νέων αυτών μορφών, η περιθωριοποίηση δεν συνεπάγεται απαραίτητα τη χωρική συγκέντρωση εκείνων που την υφί-

στανται. Αντίστοιχα φαινόμενα άμβλυνσης των χωρικών διαχωρισμών και ταυτόχρονα κοινωνικού κατακερματισμού και περιθωριοποίησης παρουσιάζουν και οι μεγάλες πόλεις του Ευρωπαϊκού Νότου, παρά το γεγονός ότι έχουν διαμορφωθεί μέσα σε τελείως διαφορετικές συνθήκες από αυτές των βορειοαμερικανικών και ευρωπαϊκών μητροπόλεων (Arbaci, 2008, Maloutas, 2007a).

Ένα δεύτερο παράδοξο είναι ότι η πλειονότητα των ΜΜΕ και βασικοί διαμορφωτές της κοινής γνώμης ανακαλύπτουν και χρησιμοποιούν εργαλεία και έννοιες που οι κοινωνικοί αναλυτές εγκαταλείπουν. Με τον τρόπο αυτό οι ίδιοι οι λόγοι και οι εικόνες για τα γκέτο μετατρέπονται από εργαλεία κατανόησης των ανισοτήτων σε εργαλεία πολιτικής μέσα από το στιγματισμό ολόκληρων περιοχών και την πρόκληση πανικού. Στην περίπτωση της αυξανόμενης μεταναστευτικής παρουσίας η πολιτισμική ποικιλία κινδυνεύει από τις αναπαραστάσεις φόβου και την επακόλουθη επιδίωξη εθνοφυλετικής καθαρότητας και ομοιογένειας που προσανατολίζουν τις πρακτικές παραγωγής, κυριαρχίας και ιδιοποίησης του χώρου. Στην περίπτωση επικείμενων αναπλάσεων σε κεντρικές περιοχές των πόλεων, ειδικότερα, οι εικόνες των γκέτο και της εγκατάλειψης αποτελούν μέρος της επιχειρηματολογίας υπέρ της «επιστροφής» ή της «αποτροπής της φυγής» των μεσαίων τάξεων.

Η παρουσία των μεταναστευτικών ομάδων αποτελεί προνομιακό πεδίο άντλησης «επιχειρημάτων» για τους φορείς των λόγων του πανικού και του στιγματισμού. Άλλωστε κάθε απόπειρα καθιέρωσης της καθαρότητας ως αρχής οργάνωσης του χώρου καταλήγει να είναι εφαρμογή της ιδέας της καθαρότητας στους ίδιους τους ανθρώπους (Fischer & Poland, 1998). Σε αυτό το πνεύμα, οι σχέσεις γηγενών και μεταναστών στην πόλη περιγράφονται με όρους μιας αδιέξοδης σύγκρουσης. Ως αναλυτικό εργαλείο, η αστική σύγκρουση συνδέεται με την τύχη του γκέτο και καταλήγει να ανατροφοδοτεί το φόβο και το στίγμα. Ένα μέρος των σχετικών θεωρητικών επεξεργασιών ανταποκρίνεται στις δημοφιλείς κατασκευές του ηθικού πανικού και συμβάλλει στην τεκμηρίωση αιτημάτων περί εφαρμογής της μηδενικής ανοχής για την επίλυση και πρόληψη της σύγκρουσης. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η θεωρία του «σπασμένου παραθύρου», όπως διατυπώθηκε από τον Keiling (Wilson & Keiling, 1983), ο οποίος επέμεινε στην ύπαρξη ενός συνεχούς από τη χαμηλή παραβατικότητα μέχρι την «κατάρρευση του ελέγχου από τη μεριά της κοινότητας». Η επιχειρηματολογία αυτή συνοδεύει τις πολιτικές αστικής αναγέννησης στον αγγλοσαξονικό κόσμο και δικαιολογεί τις εκτοπίσεις μειονοτικών πληθυσμών, την αστυνόμευση, και την απόδοση εγκληματικής ταυτότητας σε νεανικούς πληθυσμούς (Atkinson, 2007).

Υπάρχουν, όμως, θεωρήσεις σύμφωνα με τις οποίες οι συγκρούσεις μπορούν να επιλύονται και να αποβαίνουν επωφελείς για την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων και την ανάπτυξη της πόλης. Η ενοποιητική δυναμική της κοινωνικής σύγκρουσης εντοπίζεται στα γραπτά του Simmel (1903), για τον οποίο «η σύγκρουση είναι το μέσο για την επίτευξη κάποιας μορφής ενότητας». Ο ίδιος διέκρινε εκεί μια προϋπόθεση της αστικής οργάνωσης της κοινωνίας: την παραγωγή των αποστάσεων και των ουδέτερων ζωνών χωρίς τις οποίες η αστική ζωή θα ήταν απολύτως αδιανόητη. Το έργο του Simmel επηρέασε ως γνωστόν και τη σχολή του Σικάγου, η οποία θεωρεί ότι ο ανταγωνισμός και η σύγκρουση διαφορετικών μεταναστευτικών ομάδων στο κέντρο των πόλεων είναι διαδικασίες που προηγούνται της αφομοίωσής τους στον αμερικανικό τρόπο ζωής. Αντίστοιχα, ο Coser (1956) εξαρτά τα αποτελέσματα της σύγκρουσης από το είδος των ευρύτερων κοινωνικών δομών. Εκεί όπου ανταγωνιστικά συμφέροντα είναι ελεύθερα να εκφραστούν, η συνακόλουθη πολλαπλότητα των συγκρούσεων συνιστά μηχανισμό που αποτρέπει μείζονες διαλυτικές αντιδικίες. Αντίθετα, οι άκαμπτες κοινωνικές δομές κινδυνεύουν να αντιμετωπίσουν συγκρούσεις διαλυτικές για την κοινωνική συνοχή.

Στις πολιτικο-οικονομικές προσεγγίσεις τονίζεται, από διαφορετική σκοπιά, η κεντρική σημασία που έχουν οι ανταγωνιστικές και συγκρουσιακές πρακτικές γύρω από την οργάνωση και τον έλεγχο του χώρου. Σε μια από τις κλασικότερες θεωρήσεις που εμπνέονται από το έργο του Lefebvre, ο Harvey (1989) πραγματεύεται τις αναπαραστάσεις για τον χώρο (αρχιτεκτονική σημειολογία, σύμβολα και κώδικες κατανόησης της πόλης) που συνδέονται με συγκριμένες υλικές χωρικές πρακτικές μέσω των οποίων προκύπτει η άνιση ανάπτυξη και ο κατακερματισμός της μεταμοντέρνας πόλης. Για τη συστηματοποίηση της έρευνας προτείνει τέσσερις διαστάσεις ανάλυσης των χωρικών πρακτικών: προσβασιμότητα, ιδιοποίηση, κυριαρχία και παραγωγή. Πρόκειται για τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές ομάδες προσπαθούν να υπερβούν τα εμπόδια που θέτει η απόσταση χρησιμοποιώντας τις τεχνολογίες επικοινωνιών και μεταφοράς, για τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνουν ανοιχτούς χώρους, χώρους οικειότητας και αλληλεγγύης, για τους τρόπους με τους οποίους επιβάλλουν κοινωνικές διαιρέσεις και αποκλεισμούς, και τέλος για τους τρόπους με τους οποίους παράγουν τις φυσικές υποδομές και το δομημένο περιβάλλον. Ταυτόχρονα επισημαίνει ότι οι εν λόγω διαστάσεις είναι άμεσα συνδεδεμένες μεταξύ τους και επιπλέον ότι δεν μπορούν να ερμηνευτούν, παρά μόνο μέσα από τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ τάξεων, φύλων, κοινοτήτων, εθνοτήτων, φυλών, μέσα δηλαδή από τη συνάφειά τους με την κοινωνική πράξη.

Στη συνέχεια επιχειρούμε να εξετάσουμε τις χωρικές συγκρούσεις που συνοδεύουν την εγκατάσταση των νέων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας, στο πλαίσιο μιας πολιτικο-οικονομικής προσέγγισης. Εξετάζουμε δηλαδή αν υπάρχουν ανταγωνιστικές πρακτικές και αναπαραστάσεις για το κέντρο της πόλης που αντανακλούν το μετασχηματισμό της ευρύτερης κοινωνικής δομής της πρωτεύουσας. Για το σκοπό αυτό, είναι απαραίτητη πρώτα μία αναφορά στο χωρικό και κοινωνικό πλαίσιο της σύγχρονης μεταναστευτικής και πολυεθνотικής Αθήνας.

2. Νέες μεταναστευτικές ομάδες:

εθνοτική και χωρική διαφοροποίηση της Αθήνας

Οι φραγμοί στις νόμιμες οδούς μετακίνησης (Hayter, 2000), πέρα από την οδύνη που συνεπάγονται για χιλιάδες ανθρώπους, καθιστούν δυσχερή την προσπάθεια αποτύπωσης της μεταναστευτικής παρουσίας στην Ελλάδα. Η προοδευτική διαφοροποίηση των τόπων προέλευσης επιβεβαιώνεται από πηγές που συνδέονται με την αστυνομική διαχείριση της μετανάστευσης (ΙΜΕΠΟ, 2008). Πρόκειται για μετανάστες και μετανάστριες από χώρες όπως το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές, το Ιράκ, το ιρακινό και τουρκικό Κουρδιστάν, η Παλαιστίνη, το Σουδάν και η Σομαλία, δηλαδή από περιοχές όπου πόλεμοι, διώξεις και καταπίεση διαμορφώνουν συνθήκες αναγκαστικής φυγής. Έρχονται από δρόμους επικίνδυνους και συχνά μοιραίους. Συνήθως δεν προτίθενται να εγκατασταθούν στην Ελλάδα, αλλά να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η ιδέα, όμως, μιας αποκλειστικά μεταβατικής μετανάστευσης είναι προβληματική, καθώς παραγνωρίζει την τελική αναγκαστική παραμονή μεγάλου μέρους των μεταναστών στους ενδιάμεσους προορισμούς.

Ελλείψει νόμιμων οδών, η είσοδος μεταναστών στην Ελλάδα συνιστά παρανομία. Η παράνομη αυτή ενέργεια μετατρέπεται άμεσα σε ιδιότητα που τους συνοδεύει και που συμπυκνώνεται στην ευρεία χρήση του νεολογισμού «λαθρομετανάστες». Μετά από κάποιο διάστημα παραμονής σε ποικίλα κέντρα κράτησης, οι «λαθρομετανάστες» ακροβατούν διαρκώς ανάμεσα στην παρανομία και σε μια ιδιότυπη βραχύβια νομιμότητα της εκκρεμούσας απέλασης ή της επικείμενης εξέτασης των αιτήσεων ασύλου. Κάθε τους επαφή με τις αρχές, από τους αστυνομικούς ελέγχους μέχρι τη διαδικασία χορήγησης ταξιδιωτικών εγγράφων –με τη μερική μόνο εξαίρεση της εγγραφής των παιδιών στα σχολεία και τις υπηρεσίες υγείας– χαρακτηρίζεται από αυτήν ακριβώς την ιδιότητα.

Η κατάσταση δεν ήταν πολύ διαφορετική για τους περισσότερους μετανάστες της προηγούμενης δεκαετίας, στους οποίους όμως οι διαδοχικές διαδικασίες «νομιμοποίησης» προσέφεραν διεξόδους προς την ομα-

λότητα.⁴ Στην τρέχουσα συγκυρία, το κύριο βάρος της μεταναστευτικής πολιτικής στρέφεται και πάλι στον έλεγχο και την αστυνομική διαχείριση. Η ένταση αυτών των πολιτικών συνδυάζεται πλέον τόσο με την άνοδο της εκλογικής επιρροής μιας ακροδεξιάς που υιοθετεί σαφώς αντιμεταναστευτικό λόγο, όσο και με νέα φαινόμενα αστικών συγκρούσεων σε περιοχές συγκέντρωσης μεταναστευτικών ομάδων στο κέντρο της πόλης, που περιλαμβάνουν άτυπες ομάδες περιφρούρησης και περιπτώσεις συλλογικής αυτοδικίας.

Τα δεδομένα της απογραφής του 2001 έδειξαν ότι, παρότι οι μετανάστες κατανέμονται ανισομερώς στο χώρο, η μετανάστευση συνέβαλε στη μείωση του συνολικού κοινωνικού διαχωρισμού στην Αθήνα (Αγαρογλου 2006, Maloutas 2007a).⁵ Υπάρχουν, ωστόσο, σημαντικές διαφορές μεταξύ μεταναστών διαφορετικής εθνικότητας και προέλευσης. Οι Αλβανοί μοιράζονται τον οικιστικό χώρο με τους Έλληνες και, δεδομένου ότι αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού, η εγκατάστασή τους συμβάλλει στο συνολικό χαμηλό επίπεδο διαχωρισμού. Η χωρική διάχυση των Αλβανών μεταναστών συνδέεται τόσο με το μεγάλο αριθμό τους, όσο και με τις στρατηγικές χαμηλής ορατότητας και αφομοίωσης που ακολουθούν (Kokkali, 2008). Από την άλλη πλευρά, οι μετανάστες από την κεντρική και ανατολική Ευρώπη και τις λιγότερο ανεπτυγμένες ασιατικές και αφρικανικές χώρες, συνήθως συγκεντρώνονται σε μικρότερες κοινότητες. Οι κοινότητες αυτές είναι χωρικά διακριτές –λόγω και της τάσης των ομοεθνών να συγκροτούν δίκτυα αλληλοβοήθειας– αλλά δεν συγκροτούν συνολικά χώρους αποκλειστικής παρουσίας μεταναστών ή έστω και χώρους όπου οι μετανάστες αποτελούν την πλειονότητα.

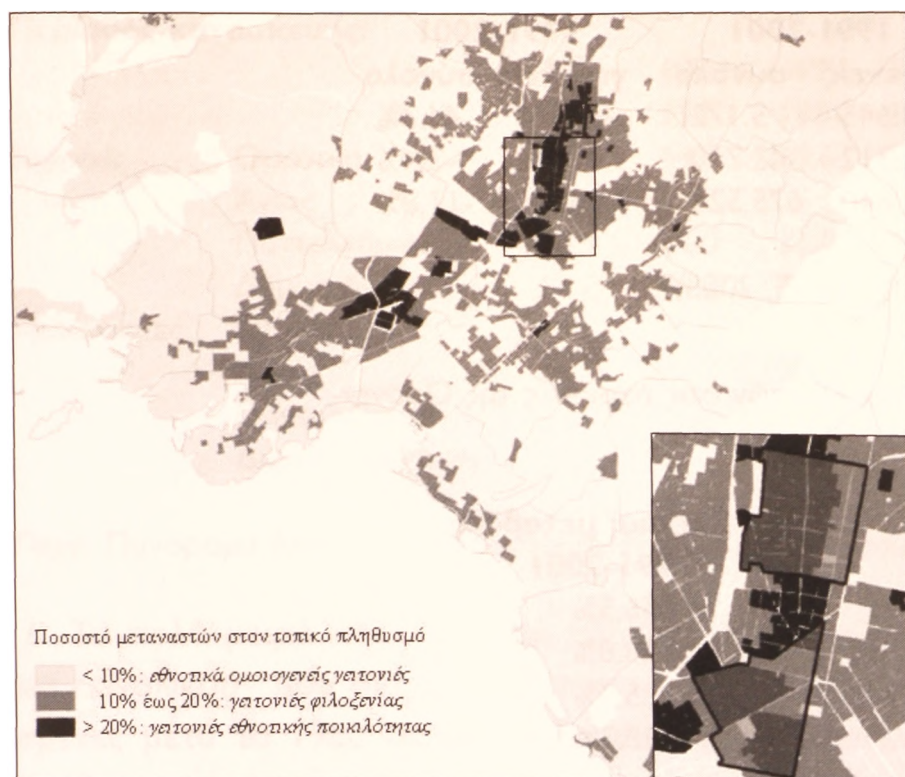
Το χαμηλό επίπεδο κοινωνικού και εθνοφυλετικού διαχωρισμού δεν σημαίνει ότι η Αθήνα δεν εμφανίζει σημαντικές ανισορροπίες στη χωρική κατανομή τόσο των ταξικών όσο και των εθνοτικών ομάδων του πληθυσμού της. Ορίζεται ως χαμηλό με βάση διεθνείς συγκρίσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά τις έντονες εθνοφυλετικές διαιρέσεις στις αμερικανικές «υπερδιαχωρισμένες» μητροπόλεις (Musterd, 2005), που αποτέλεσαν και την κοιτίδα των μελετών για τον κοινωνικό διαχωρισμό. Εξάλλου, το χαμηλό επίπεδο κοινωνικού διαχωρισμού δεν εγγυάται, από μόνο του, καλύτερες συνθήκες διαβίωσης για τους μετανάστες. Έτσι, η κατοικία των μεταναστευτικών ομάδων συνολικά δεν ικανοποιεί τα σύγχρονα οικιστικά πρότυπα, εφόσον πρόκειται για παλαιές κατασκευές, με μικρή επιφάνεια κατά κεφαλή και σημαντικές ελλείψεις λειτουργικού εξοπλισμού (Kandylis & Maloutas, υπό δημοσίευση) που συνολικά φανερώνουν συνθήκες οικιστικής στέρησης, εντονότερες σε ορισμένες κεντρικές και περιφερειακές

περιοχές. Παράλληλα, η κατοικία στις ίδιες περιοχές του κέντρου δεν σημαίνει ότι γηγενείς και μετανάστες καταναλώνουν και τις ίδιες υπηρεσίες, κάτι που αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν οι υπηρεσίες αυτές –όπως το σχολείο– διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό τις προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας. Χρησιμοποιώντας μια ταξινόμηση παραπλήσια εκείνης των Johnston, Forrest and Poulsen (2000), οι γειτονίες της μητροπολιτικής περιφέρειας της Αθήνας μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες. Οι γειτονίες εθνοτικής ομοιογένειας χαρακτηρίζονται από υποεκπροσώπηση των μεταναστών, που δεν υπερβαίνουν το 10% του πληθυσμού, όσο δηλαδή είναι και το μέσο ποσοστό για όλη την μητροπολιτική περιφέρεια. Πρόκειται για τις περισσότερες γειτονίες της πόλης, κάτι που επιβεβαιώνει ότι τον αθηναϊκό χώρο διακρίνει ακόμη η εθνική ομοιογένεια των κατοίκων του. Τα εργατικά, αλλά και τα μεσοστρωματικά, προάστια αποτελούν τις εθνικά πλέον ομοιογενείς περιοχές, με ελάχιστες εξαιρέσεις.

Οι γειτονίες φιλοξενίας προσελκύουν ποσοστό μεταναστών μεγαλύτερο από το μητροπολιτικό μέσο όρο χωρίς όμως να ξεπερνούν το διπλάσιό του. Χαρακτηρίζονται από σημαντική διασπορά, οφειλόμενη σε μεγάλο βαθμό στη διασπορά των Αλβανών, και σηματοδοτούν την έναρξη καθημερινών διαπολιτισμικών συναναστροφών και σχέσεων μεταξύ των Ελλήνων γηγενών και μιας ή δύο ομάδων μεταναστών. Οι περισσότερες από τις γειτονίες αυτές βρίσκονται στον άξονα Πειραιάς-Αθήνα-Μενίδι, αλλά σημαντικός αριθμός βρίσκεται επίσης σε περιφερειακούς οικισμούς της Ανατολικής Αττικής. Τέλος, στις “γειτονίες εθνοτικής ποικιλότητας” το ποσοστό των μεταναστών είναι πάνω από δύο φορές μεγαλύτερο από τον μητροπολιτικό μέσο όρο και η παρουσία τους αρχίζει να σφραγίζει την καθημερινή ζωή. Οι περισσότερες χαρακτηρίζονται από υψηλή εθνοτική ανάμιξη και πολύ σπάνια μια ομάδα αποτελεί περισσότερο από το 50% του μεταναστευτικού πληθυσμού.

Ο χάρτης αποτυπώνει τη μεταναστευτική παρουσία στις κεντρικές γειτονίες της πρωτεύουσας το 2001. Η κύρια συγκέντρωση μεταναστών εντοπίζεται μεταξύ των δυο κέντρων της μητροπολιτικής περιφέρειας, την Αθήνα και τον Πειραιά. Κατά μήκος των οδών Πατησίων και Αχαρνών, διαμορφώνονται γειτονίες εθνοτικής ποικιλότητας στις οποίες εγκαθίστανται μέλη της πολωνικής, της ρωσικής και διάφορων αφρικανικών κοινοτήτων σε υψηλή γειτνίαση με Αλβανούς και Έλληνες. Στην περιοχή γύρω από την Ομόνοια συγκροτείται ένας ακόμη πυρήνας πολυποίκιλης εγκατάστασης μεταναστών, όπου καμιά εθνοτική ομάδα δεν αποτελεί πλειονότητα. Μεταξύ Αθήνας και Πειραιά σε γειτονίες του Ταύρου και του Ρέντη συγκεντρώνονται κυρίως ασιατικής καταγωγής μετανάστες, γειτονεύοντας συχνά με τους Πόντιους που εγκα-

ταστάθηκαν στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες και ρωσικής ή γεωργιανής καταγωγής κατοίκους.

Χάρτης: Εθνοτική ποικιλότητα σε κεντρικές γειτονίες της Αθήνας και του Πειραιά το 2001*

* Στον ένθετο χάρτη επισημαίνονται οι περιοχές του Αγίου Παντελεήμονα και της Ομόνοιας, όπως ορίστηκαν για τις ανάγκες του παρόντος κειμένου

Πηγή: ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005

Το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών/τριών χωρίς χαρτιά που εισέρχεται στην Ελλάδα κατευθύνεται στην Αθήνα. Την επιλογή αυτή καθιστούν ελκυστική οι ήδη εγκατεστημένες ομάδες, η δυνατότητα απασχόλησης στην άτυπη οικονομία και οι μεγαλύτερες δυνατότητες ανώνυμης εγκατάστασης μέχρι να βρεθεί τρόπος συνέχισης του ταξιδιού ή μέχρι μια ενδεχόμενη νομική αποκατάσταση στην Ελλάδα. Η θέση των σημερινών νεοεισερχόμενων είναι και πάλι εξαιρετικά ευάλωτη, ως αποτέλεσμα της νομικής υπόστασης της παρουσίας τους και κατά συνέπεια της αναγκαστικής προσφυγής στην άτυπη και επισφαλή εργασία, της έκθεσης στον κίνδυνο της σύλληψης, της εξευτελιστικής μεταχείρισης και της απέλασης, της απουσίας θεσμών κοινωνικής προστασίας και της ώθησης για μετακίνηση σε άλλη χώρα. Η ευάλωτη αυτή θέση εξηγεί τη χωρική συγκέντρωση των νέων μεταναστών σε σημεία και γειτονίες του κέντρου της πόλης. Ορισμένες από τις περιοχές αυτές, όπου η υψηλή συγκέντρωση μεταναστών ανατροφοδοτεί την εθνοτική ποικιλότητα, βρέθηκαν πρόσφατα στο επίκεντρο νέου τύπου αστικών συγκρούσεων.

3. Γειτονίες εθνοτικής ποικιλότητας και διακυβεύματα σύγκρουσης στην Αθήνα

Δύο γειτονίες εθνοτικής ποικιλότητας του κέντρου της πόλης έχουν τον τελευταίο καιρό αποτελέσει τους χώρους εκδήλωσης μιας πρωτόγνωρης για τα αθηναϊκά

δεδομένα αστικής σύγκρουσης. Πρόκειται για τις περιοχές του Αγίου Παντελεήμονα και της Ομόνοιας,⁶ οι οποίες εμφανίζουν ορισμένα σημαντικά κοινά στοιχεία με πιο χαρακτηριστικά τη μείωση και γήρανση του πληθυσμού των γηγενών, τη συρρίκνωση των μεσαίων κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών και τη γήρανση του οικιστικού αποθέματος. Οι τάσεις αυτές έχουν ενταθεί κατά την τρέχουσα δεκαετία. Ωστόσο, ήταν ήδη φανερές από τη δεκαετία του '90, όπως προκύπτει από τη σύγκριση των στοιχείων των απογραφών του 1991 και του 2001.

Πιο συγκεκριμένα και στις δύο περιοχές εμφανίζεται σημαντική μείωση του γηγενούς πληθυσμού κατά τη δεκαετία του 1990 (40% στην Ομόνοια και 27% στον Άγιο Παντελεήμονα) η οποία, ωστόσο, δεν απέχει πολύ από τη μέση μείωση του πληθυσμού αυτού στο σύνολο των κεντρικών περιοχών της πόλης (24%) (πίνακας 1). Παράλληλα, όμως, στον Άγιο Παντελεήμονα η απώλεια του γηγενούς πληθυσμού αντισταθμίστηκε από την εισροή μεταναστών με αποτέλεσμα τον περιορισμό των απωλειών για το συνολικό πληθυσμό σε επίπεδα πολύ χαμηλότερα του συνόλου των κεντρικών περιοχών, ενώ στην Ομόνοια οι απώλειες σε γηγενείς και μη είναι ανάλογες και πολύ υψηλές (πίνακας 1).

Η γήρανση του γηγενούς πληθυσμού στην Ομόνοια και τον Άγιο Παντελεήμονα βρισκόταν σε υψηλό επίπεδο ήδη το 1991, αλλά ο γηγενής πληθυσμός της Ομόνοιας εμφάνισε και ιδιαίτερα υψηλό ρυθμό γήρανσης κατά τη δεκαετία του '90 (πίνακας 2).

Όσον αφορά την εξέλιξη της κοινωνικής ιεραρχίας του γηγενούς πληθυσμού στις δύο περιοχές κατά τη δεκαετία του 1990, εμφανίζεται αύξηση των ποσοστών της υψηλότερης και της χαμηλότερης κατηγορίας και μείωση του συνόλου σχεδόν των μεσαίων. Ανάλογη εικόνα κοινωνικής πόλωσης –αύξησης δηλαδή του ποσοστού των ακραίων κατηγοριών– εμφανίζει και το σύνολο του Δήμου Αθηναίων (πίνακας 3). Πρόκειται όμως για πόλωση που συντελείται σε συνθήκες συνολικής συρρίκνωσης του τοπικού πληθυσμού, στις οποίες τμήματα των ανώτερων και κατώτερων ομάδων των γηγενών αποχωρούν με αργούς συγκριτικά ρυθμούς, για λόγους που συνδέονται συνήθως είτε με την ηλικία είτε με οικονομική αδυναμία. Μπορούμε, συνεπώς, να υποθέσουμε ότι το αυξημένο ποσοστό των υψηλότερων κατηγοριών αφορά κυρίως σχετικώς ηλικιωμένους γηγενείς, ενώ η αύξηση των χαμηλότερων αφορά κατά κανόνα νέους γηγενείς που κατευθύνονται εκεί λόγω των προσιτών τιμών κατοικίας και της κεντρικότητας, εικόνα που επιτείνεται από τη σημαντική παρουσία συνταξιούχων ιδιοκατοίκων που προέρχονται κυρίως από τα μεσαία και υψηλά-μεσαία στρώματα τα οποία κυριαρχούσαν στις περιοχές αυτές και στο κέντρο της πόλης γενικότερα. Παράλληλα, πρέπει να σημειωθεί

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Εξέλιξη του πληθυσμού (γηγενούς και συνολικού) στις περιοχές της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα (1991 και 2001).

περιοχή	1991	2001	1991-2001		1991-2001	
	γηγενείς	σύνολο	γηγενείς	σύνολο	γηγενείς	σύνολο
Ομόνοια	6.116	9.279	3.645	5.172	- 40,4%	-44,3%
Άγιος Παντελεήμων	42.894	44.798	31.312	43.730	- 27,0%	-2,4%
Δήμος Αθηναίων	740.777	766.255	561.840	675.524	- 24,2%	-11,8%

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων (ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Ποσοστό γηγενών κατοίκων άνω των 65 ετών στις περιοχές της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα (1991 και 2001).

Περιοχή	1991	2001	Σχετική μεταβολή 1991-2001
Ομόνοια	16,8%	26,3%	56,5%
Άγιος Παντελεήμων	20,2%	25,0%	23,8%
Δήμος Αθηναίων	16,6%	20,8%	25,3%
Αττική	12,7%	16,3%	28,3%

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων (ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Κοινωνικοεπαγγελματική σύνθεση γηγενούς και μεταναστευτικού πληθυσμού στις περιοχές της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα (1991 και 2001). Κατηγορίες ESeC⁷

Κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία*

		1991 (%)					2001 (%)						
		1	2	3	4	5	Σύν.	1	2	3	4	5	Σύν.
Γηγενείς	Ομόνοια	13,5	19,0	24,2	26,3	17,0	100	21,6	18,1	15,8	21,5	23,0	100
	Άγιος Παντ/μων	25,3	27,2	19,5	18,0	10,0	100	30,1	23,2	13,1	20,0	13,6	100
	Δήμος Αθηναίων	27,9	30,5	16,1	15,8	9,7	100	34,2	24,3	12,5	17,5	11,5	100
	Μεταν.												
Μεταν.	Ομόνοια		2,9	2,3	6,7	34,3	53,8	100					
	Άγιος Παντ/μων							2,9	1,9	5,4	35,8	54,0	100
	Δήμος Αθηναίων							3,9	2,3	5,8	34,1	53,9	100

- *
1 = Μεγάλοι εργοδότες, επιστημονικά, διοικητικά και διευθυντικά επαγγέλματα
2 = Μεσαία και χαμηλόβαθμα διοικητικά και τεχνολογικά επαγγέλματα
3 = Μικροί εργοδότες και αυτοαπασχολούμενοι
4 = Χαμηλές υπαλληλικές θέσεις και ειδικευμένοι εργάτες
5 = Ανειδίκευτοι

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων (ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005)

ότι η συρρίκνωση αφορά κυρίως τους μικρούς επιχειρηματίες και αυταπασχολούμενους, τον πυρήνα δηλαδή του παλιού καταμερισμού της εργασίας και όχι νέες μεσοστρωματικές κατηγορίες. Δημιουργούνται έτσι συνθήκες συγκράτησης και συμβίωσης μεταξύ επαγγελματιών χαμηλών μεσοστρωματικών και εργατικών κατηγοριών νεαρής ηλικίας, δεδομένο που δεν χαρακτήριζε την πιο ομοιογενή μεσοστρωματική σύνθεση στο κέντρο της Αθήνας στις προηγούμενες δεκαετίες. Η νέα αυτή συν-

θήκη αποτελεί μορφή άμβλυνσης των ταξικών διαχωρισμών η οποία εν μέρει μόνο οφείλεται στην εθνοτική ποικιλότητα που προκύπτει από τη μετανάστευση. Η χωρική συμβίωση δεν ισοδυναμεί όμως και με άμβλυνση των ανισοτήτων, καθώς οι συνθήκες και οι δυνατότητες απασχόλησης, εκπαίδευσης, στέγασης, αναψυχής, φροντίδας περίθαλψης και πολιτικής συμμετοχής διαφοροποιούνται μεταξύ των κατοίκων κάθε γειτονιάς, ακόμη και μεταξύ των κατοίκων μιας πολυκατοικίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Κατανομή του πληθυσμού στις περιοχές της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα με βάση την περίοδο κατασκευής του κτηρίου κατοικίας (1991 και 2001)

Περίοδος κατασκευής:		1991 (%)					2001 (%)					
		Έως 1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	Σύν.	Έως 1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	Σύν.
Γηγενείς	Ομόνοια	33,0	44,7	20,6	1,7	100	20,7	52,0	22,3	5,0	0,0	100
	Άγιος Παντελεήμων	22,5	53,0	22,0	2,5	100	20,8	54,3	21,3	3,2	0,4	100
	Δήμος Αθηναίων	17,2	41,2	34,2	7,4	100	14,8	36,8	32,9	8,8	6,7	100
							27,6	57,4	13,8	1,0	0,1	100
Μετανάστες	Ομόνοια											
	Άγιος Παντελεήμων						21,3	62,5	13,4	2,5	0,3	100
	Δήμος Αθηναίων						23,9	52,4	20,5	2,1	0,0	100

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων (ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005)

Τα πολύ μικρά ποσοστά του πληθυσμού –γηγενούς και συνολικού– που διαμένουν σε κατοικίες κατασκευασμένες μετά το 1980 δείχνουν ότι έκτοτε το οικιστικό απόθεμα των περιοχών της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα ανανεώθηκε σε πολύ περιορισμένο βαθμό, πολύ χαμηλότερο από το βαθμό ανανέωσής του στο σύνολο του Δήμου Αθηναίων (πίνακας 4).

Σε αυτές τις δύο περιοχές, με τα χαμηλά ενοίκια και τα κενά κτήρια, το κενό των γηγενών καλύπτεται ως ένα βαθμό από μετανάστες διαφορετικών εθνικοτήτων και ιδιαίτερα από νέες μεταναστευτικές ομάδες. Ήδη το 2001 στην Ομόνοια οι μετανάστες αποτελούσαν σχεδόν τον μισό πληθυσμό (48,8%), ενώ στον Άγιο Παντελεήμονα περισσότερο από το ένα τέταρτο (27%).⁸ Η παρουσία των μεταναστών στις δύο περιοχές είναι ιδιαίτερα εμφανής στο δημόσιο χώρο, αλλά και από το πλήθος των καταστημάτων που ανήκουν σε μετανάστες και απευθύνονται κυρίως σε μετανάστες.

Τέλος, κατά τη δεκαετία του 1990 το ποσοστό των ιδιοκατοίκων αυξήθηκε σημαντικά για τους γηγενείς στις δύο αυτές περιοχές και στο Δήμο Αθηναίων συνολικότερα (πίνακας 5). Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με τη συνολικότερη ανάπτυξη της ιδιοκατοίκησης στην πρωτεύουσα (73% των γηγενών ζούσε σε καθεστώς ιδιοκατοίκησης το 2001 έναντι 69% το 1991), αλλά ενδεχομένως και με την «παγίδευση» ιδιοκατοίκων σε περιοχές σχετικής υποβάθμισης, οι οποίοι δεν μπορούσαν να ανταλλάξουν την κατοικία τους με αντίστοιχη σε άλλες περιοχές χωρίς σημαντική οικονομική επιβάρυνση.

Ωστόσο, υπάρχουν και σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο περιοχών. Η Ομόνοια, σε αντίθεση με τον Άγιο Παντελεήμονα, δεν είναι κατά κύριο λόγο περιοχή κατοικίας και οι σημερινές εξελίξεις δεν συνδέονται με την απαξίωση του οικιστικού αποθέματος της αντιπαροχής. Βιοτεχνία, γραφεία ποικίλων ιδιωτικών υπηρεσιών και διοίκηση αποτελούσαν πάντοτε τις βασικότερες χρήσεις. Είναι κυρίως η παρακμή και η αποχώρηση αυτών των

τομέων, μαζί με τη διαρκή συγκέντρωση τυπικών για το κέντρο της πόλης παραβατικών δραστηριοτήτων που συγκροτεί την εικόνα της πολλαπλής υποβάθμισης.

Κοινό όμως παραμένει το στοιχείο ότι και στις δύο περιοχές τα προϋπάρχοντα προβλήματα αποδίδονται στους μετανάστες, μέσα από τον κυρίαρχο λόγο των ΜΜΕ περί γκέτο και τη διάχυση σε διαφορετικούς κοινωνικούς και πολιτικούς χώρους της ακροδεξιάς ρητορείας, με ιδιαίτερες αιχμές σε θέματα εγκληματικότητας, δημόσιας υγείας, καθαριότητας και αισθητικής. Η μεταναστευτική παρουσία δεν εκλαμβάνεται ως εθνοτική ποικιλότητα. Οι μετανάστες προσλαμβάνονται είτε ως απόλυτα φυλετικά ομοιόμορφοι (Ασιάτες) είτε ως ένα ενοχλητικά ακαθόριστο μάγμα εθνοτήτων.

Η τελική εξίσωση είναι απλή: ο μετανάστης είναι επικίνδυνος, εγκληματίας, αντικοινωνικός, ρυπαρός για το κοινωνικό περιβάλλον και το αστικό τοπίο. Η μεταναστευτική πολιτική συμβάλλει στην κυριαρχία του λόγου αυτού. Αν και συχνά το κράτος καταγγέλλεται για ανυπαρξία μεταναστευτικής πολιτικής, η πραγματικότητα είναι ότι η κρατική πολιτική διακρίνεται για την έμφαση που δίνει στην ποινικοποίηση της ζωής των μεταναστών, ενώ πολιτικές πρόνοιας ή ενσωμάτωσης των νέων μεταναστών απουσιάζουν ολοκληρωτικά. Τέτοιες πολιτικές ενισχύουν το κλίμα ηθικού πανικού ενάντια στους μετανάστες.

Στον Άγιο Παντελεήμονα οι τιμές γης έχουν διατηρηθεί σε χαμηλά επίπεδα, σε αντίθεση με την πλειονότητα των γειτονιών της πόλης –ιδιαίτερα των προαστιακών. Η εξέλιξη αυτή αποδόθηκε στη «δυσανάλογα μεγάλη παρουσία» των νέων μεταναστευτικών ομάδων. Παλαιότερες μεταναστευτικές ομάδες (Πολωνοί, Αλβανοί), έχοντας στην πλειονότητά τους ενσωματωθεί στον κυρίαρχο τρόπο ζωής, έμειναν εκτός της σύγκρουσης, η οποία έλαβε φυλετικό χαρακτήρα. Επίκεντρο της σύγκρουσης αποτέλεσε ο δημόσιος χώρος (παιδική χαρά, πλατεία) τον οποίο είχαν οικειοποιηθεί μετανάστες για διάφορες

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Κατανομή του πληθυσμού με βάση το καθεστώς ενοίκησης στις περιοχές της Ομόνοιας και του Αγίου Παντελεήμονα (1991 και 2001)

Περίοδος κατασκευής:		1991 (%)				2001 (%)			
		Ενοικιαστές	Ιδιοκάτοικοι	Με άλλη ιδιότητα	Σύν.	Ενοικιαστές	Ιδιοκάτοικοι	Με άλλη ιδιότητα	Σύν.
Γηγενείς	Ομόνοια	50,9	46,4	2,7	100	37,6	57,4	5,0	100
	Άγιος Παντελεήμων	43,3	54,2	2,5	100	32,3	62,3	5,4	100
	Δήμος Αθηναίων	38,5	58,5	3,0	100	30,6	65,4	4,0	100
Μετανάστες	Ομόνοια					89,1	8,9	2,0	100
	Άγιος Παντελεήμων					90,0	9,1	0,9	100
	Δήμος Αθηναίων					86,5	11,9	1,6	

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων (ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ, 2005)

χρήσεις, όπως συνάντηση και κοινωνικότητα, παιχνίδι για τα παιδιά, διαμονή αστέγων, διανομή συσσιτίων και φιλοξενία στο υπόγειο της εκκλησίας. Στον ίδιο δημόσιο χώρο οργανώθηκαν οι πρώτες εκδηλώσεις συλλογικής διαμαρτυρίας γηγενών κατοίκων κατά των μεταναστών, ενώ στη συνέχεια η σύγκρουση κλιμακώθηκε με την άτυπη κατάληψή του και την εκδίωξη των μεταναστών ασιατικής προέλευσης, με την ανοχή –αν όχι την υποστήριξη– της αστυνομίας και του δήμου.

Σταδιακά, όσοι ανέλαβαν να «εκπροσωπήσουν» το ελληνικό στοιχείο, προέβησαν σε όλο και πιο αποφασιστικές ασκήσεις συμβολικής κυριαρχίας που αντιπαρατέθηκε ευθέως στη μεταναστευτική οικειοποίηση, επιτυγχάνοντας να μεταβάλλουν τους όρους της πρόσβασης των μεταναστών στους οικείους χώρους τους. Η άδεια πλατεία και η κλειστή παιδική χαρά αποτέλεσαν τα σύμβολα της «προστασίας» της εικόνας της γειτονιάς προς τα έξω. Βίαιες και εμπρηστικές ενέργειες σημειώθηκαν από αγνώστους σε χώρους-σύμβολα της παρουσίας των μεταναστών στη γειτονιά, όπως ένας άτυπος χώρος θρησκευτικής λατρείας και το υπόγειο της εκκλησίας, ενώ οι μεμονωμένες επιθέσεις φυσικής βίας πολλαπλασιάστηκαν από την έναρξη της σύγκρουσης. Απέναντι στις δυνάμεις αυτές αναπτύχθηκε δράση με τη μορφή αντικινήματος από κατοίκους της περιοχής και πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς και του ελευθεριακού χώρου, με τη συμμετοχή –ως ένα βαθμό– και μεταναστών.

Στην Ομόνοια η παρουσία των μεταναστών εντοπίζεται κυρίως στη μεταναστευτική επιχειρηματικότητα, τη δημόσια συνάθροιση γύρω από τα καταστήματα των μεταναστών, αλλά και στους δημόσιους χώρους ή σε άτυπους χώρους θρησκευτικής λατρείας, στη συγκέντρωση μικροπαραβατικών δραστηριοτήτων του δρόμου και στην «κατάληψη» εγκαταλειμμένων κτηρίων για τις ανάγκες κατοικίας άστεγων νεοφερμένων μεταναστών (παλαιό Εφετείο, κατάληψη Σομαλών στη Βερανζέρου, κ.ά.). Η οικειοποίηση του χώρου εκ μέρους των μεταναστών αποτελεί μια κατά κάποιο τρόπο αναγκαστική συνθήκη επι-

βίωσης, πρωταρχικής επαφής με την πόλη, ανάπτυξης κοινωνικότητας με ομοεθνείς, αναζήτησης κατάλληλων επαφών για τη συνέχιση της μετανάστευσης σε άλλες χώρες κλπ.

Εδώ η σύγκρουση δεν πραγματοποιείται μεταξύ γηγενών κατοίκων και μεταναστών, όπως στον Άγιο Παντελεήμονα. Η σύγκρουση παίρνει κεντρικό και συμβολικό χαρακτήρα, αντίστοιχο με τον κεντρικό χαρακτήρα της περιοχής. Ο απορριπτικός λόγος για τους μετανάστες χαρακτηρίζεται από στοιχεία που υπερβαίνουν το συγκεκριμένο χώρο και τείνουν να αφορούν το σύνολο της επικράτειας, η ακεραιότητα της οποίας βρίσκεται σε κίνδυνο από τους εισρέοντες «ποταμούς μεταναστών». Φορείς της σύγκρουσης είναι πολιτικές οργανώσεις της άκρας δεξιάς, οι οποίες αυτοπροβάλλονται ως επιτροπές κατοίκων από διάφορες γειτονιές της Αθήνας που, αγανακτισμένες από την παρουσία των μεταναστών, διαδηλώνουν ενάντια στον «αφελληνισμό» και τη διάχυτη εγκληματικότητα. Επίκεντρο της σύγκρουσης αποτέλεσε η κατάληψη του παλιού εφετείου από άστεγους μετανάστες, που προσελήφθηκε ως σύμβολο της αθλιότητας που φέρνουν οι μετανάστες στο κέντρο της πόλης.

Μια προσωρινή αποτίμηση της πορείας των συγκρούσεων στις δύο περιοχές θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι η έκβασή τους καθορίζεται από δύο βασικούς παράγοντες: τις μεγάλες δυσκολίες συλλογικής δράσης των μεταναστών (Καβουλάκος, υπό δημοσίευση) και την πολιτική ποινικοποίησης της ζωής των μεταναστών (εκκαθαρίσεις κτηρίων από την αστυνομία, επιχειρήσεις σκούπα) που εντάθηκε τον τελευταίο καιρό. Σε ελάχιστες περιπτώσεις (διαδηλώσεις για το σκισμένο κοράνι) οι μετανάστες κατάφεραν να αντιπαραθέσουν τη δική τους συλλογική διεκδικητική δράση στην επίθεση που δέχθηκαν. Η άσκηση της κυριαρχίας των γηγενών πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο με την, λιγότερο ή περισσότερο, ενεργή συμμετοχή των αστυνομικών δυνάμεων.

4. Επίλογος

Η ευκαιριακή επικέντρωση της προσοχής των ΜΜΕ σε αυτές τις κεντρικές περιοχές, συμβάλλει στον στιγματισμό τους. Τον στιγματισμό αυτό αποδέχεται, εκ των πραγμάτων, και αναπαράγει η τοπική συλλογική δράση των φορέων του αντιμεταναστευτικού λόγου, ενώ παράλληλα αδυνατεί να τον αποδομήσει ο λόγος που προβάλλει το πλούσιο κοινωνικό κεφάλαιο και την τοπική κοινωνική οργάνωση. Το στίγμα αναπαράγεται εν προκειμένω, όχι απλά στο τυπικό σχήμα ενός ηθικού πανικού που μεγεθύνεται από τις αντηχήσεις του, αλλά μέσα στην αντιπαράθεση ανταγωνιστικών χωρικών πρακτικών, αντιπαράθεσης που αποκτά πλέον χαρακτήρα ανοικτής σύγκρουσης, συνοδευόμενης μάλιστα από διατυπωμένη τεκμηρίωση της αναγκαιότητάς της. Το γεγονός αυτό μάς επιτρέπει να υποθέσουμε ως πιθανή έκβαση της αστικής σύγκρουσης τον «εξευγενισμό»: τη διαδικασία αντικατάστασης των σημερινών χρήσεων με άλλες υψηλότερου επιπέδου και τη σταδιακή είσοδο κατοίκων και χρηστών υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, στο πλαίσιο αναπλάσεων οι οποίες, για ορισμένους, μπορεί να αποδειχθούν πολύ προσοδοφόρες.

Η προσέγγιση αυτή δεν προϋποθέτει κάποια συνωμοσιολογική ερμηνεία της τρέχουσας κατάστασης. Ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων στρέφεται αβίαστα σε τόπους των οποίων η θέση και η σχετική υποβάθμιση για σημαντικό χρονικό διάστημα δημιουργούν επενδυτικές ευκαιρίες και ευκαιρίες χρήσης για τα μεσαία στρώματα. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας ενδεχόμενης εξέλιξης, οι χωρικές πρακτικές των νέων μεταναστευτικών ομάδων, αυτές της συλλογικής οικειοποίησης και της ένταξης του χώρου της γειτονιάς στο πεδίο της κοινωνικής οργάνωσης της καθημερινότητας, θα αντιμετωπίσουν εκ νέου κυριαρχικές προκλήσεις, όπως αυτές της οριοθέτησης ζωνών ιδιωτικής κατανάλωσης, της επιβολής της ασφάλειας, της απόκρυψης κάθε στοιχείου που εκλαμβάνεται ως ενοχλητικό, πίσω από υλικά και συμβολικά φράγματα. Είναι όμως σημαντικό ότι ο εξευγενισμός μπορεί να προχωρήσει αξιοποιώντας και την ίδια την τοπική εθνοτική ποικιλότητα, ως «εικόνα» προς κατανάλωση. Θα πρόκειται για μια περίπτωση όπου η διάσταση της αξεπέραστης πολιτισμικής απόστασης, που κινητοποιεί τώρα ο απορριπτικός λόγος, παραχωρεί τη θέση της σε χωρικές πρακτικές που επαναδιαπραγματεύονται τη γειτνίαση.

Το σενάριο του εξευγενισμού δεν συνιστά επίλυση της σύγκρουσης, αλλά μάλλον μετάβαση της σε ένα διαφορετικό επίπεδο ανταγωνισμού, από τον βίαιο εξοβελισμό στη θεσμική ρύθμιση της οριοθέτησης των μεταναστευτικών πρακτικών. Είναι ο μεταβατικός χαρακτήρας αυτών των περιοχών και τα διακυβεύματα για το μέλλον τους που τις φέρνουν στο επίκεντρο της προσοχής, ενώ

ο λόγος περί γκέτο και η αστυνόμευσή τους αποτελούν άμεση συνηγορία υπέρ της μιας πλευράς, στη διεκυστίδα μεταξύ του δυνητικού μεσοστρωματικού τους μέλλοντος και ενός παρόντος που επιτρέπει την επιβίωση ομάδων με πολύ περιορισμένους πόρους. Άλλωστε, αν το διακύβευμα ήταν πραγματικά η αποφυγή της γκετοποίησης στην πόλη, τόσο το δημοσιογραφικό ενδιαφέρον όσο και η αστυνόμευση θα προσανατολίζονταν κυρίως στα πραγματικά γκέτο της περιφέρειας, όπως στο Ζεφύρι και τον Ασπρόπυργο. Όμως εκεί δεν φαίνεται να υπάρχει διακύβευμα και έτσι δεν κινητοποιούν το ενδιαφέρον ούτε οι χώροι ούτε οι άνθρωποι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ακόμα και οι διαδικασίες νομιμοποίησης αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στην αποκατάσταση μιας νομικά ρυθμισμένης εγκατάστασης των μεταναστών και στην αποδοχή μιας διαρκώς εξαιρετικής κατάστασης. Αυτό φανερώνουν τα ποικίλα γραφειοκρατικά εμπόδια και κυρίως το γεγονός ότι επρόκειτο κάθε φορά για νομιμοποιήσεις των ήδη εγκατεστημένων μεταναστών και όχι για μια διαδικασία με σταθερούς κανόνες (Χατζή, 2004).
2. Η μείωση αυτή οφείλεται, κυρίως, στη χωροθέτηση της προσιτής για τους μετανάστες κατοικίας προς ενοικίαση στις πυκνοδομημένες μεσοστρωματικές γειτονιές του κέντρου, με αποτέλεσμα την αυξημένη γειτνίαση μεσοστρωματικών κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών και των χαμηλών ταξικών κατηγοριών των μεταναστών στις περιοχές αυτές. Αντίθετα, η απουσία προσιτής κατοικίας για ενοικίαση στις εργατικές γειτονιές εμπόδισε τη χωρική συνάθροιση γηγενών και μεταναστών ανάλογης ταξικής φυσιογνωμίας και, συνακόλουθα, την ένταση του κοινωνικού διαχωρισμού.
3. Για τις ανάγκες του παρόντος κειμένου η περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα έχει οριστεί ως το τετράγωνο που περικλείεται από τις οδούς Ηπείρου, Λιοσίων, Αγίου Μελετίου και Πατησίων. Αντίστοιχα, οριοθετήσαμε την περιοχή της Ομόνοιας από την πλατεία Βάθη ως του Ψυρρή και από την πλατεία Κουμουνδούρου ως την πλατεία Ομόνοιας.
4. Οι κατηγορίες ESeC (European Socioeconomic Classes) αποτελούν πρόταση κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγοριοποίησης που διαδέχεται τις κατηγορίες EGP. Βλ. Rose & Harrison (2007) και Maloutas (2007b).
5. Και στις δύο περιοχές το ποσοστό των Αλβανών μεταναστών υπολείπεται κατά πολύ του γενικού μέσου όρου της πόλης. Το 2001 στην Ομόνοια αποτελούσαν το 31% του μεταναστευτικού πληθυσμού, στον Άγιο Παντελεήμονα το 46,4%, ενώ στο σύνολο του Δήμου Αθηναίων το 55,3%. Για την Ομόνοια τα ποσοστά των υπόλοιπων βασικών μεταναστευτικών ομάδων ήταν: Βούλγαροι 13,3%, Γεωργιανοί 7,5%, Μπαγκλαντεσιανοί 9,5%, Ουκρανοί 7,5%, Πολωνοί 7,2%, Πακιστανοί 7,1%, Ρουμάνοι 3,9%, Αιγύπτιοι 3%, Ρώσοι 3%, Σύριοι 1,5%, Κινέζοι 1,4%, Μολδαβοί, 1,7%. Αντίστοιχα για τον Άγιο Παντελεήμονα: Πολωνοί 10,4%, Ρουμάνοι 6,7%, Βούλγαροι 5,5%, Ουκρανοί 4,5%, Αιγύπτιοι, 3,5%, Μπαγκλαντεσιανοί 2,9%, Σύριοι 2,3%, Ρώσοι 2%, Νιγηριανοί 1,8%, Γεωργιανοί 1,7%.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Arapoglou V.P., 2006, "Immigration, segregation, and Urban development in Athens; the relevance of the LA debate for

- Southern European Metropolises". *The Greek Review of Social Research*, Special Issue, 121C: 11-38
- Arbaci S., 2008, "(Re)Viewing Ethnic Residential Segregation in Southern European Cities: Housing and Urban Regimes as Mechanisms of Marginalisation" *Housing Studies*, 23(4): 589-613
- Atkinson R., and Helms G (eds) 2007, *Securing an urban renaissance: crime, community, and British urban policy*, Bristol: Policy Press
- Burgel G., 2008, *Η επιστροφή της πόλης*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Coser, L., 1956, *The Functions of Social Conflict*, Glencoe: Free Press
- EKKE-ΕΣΥΕ, 2005, *Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991-2001* (ηλεκτρονική εφαρμογή άντλησης δεδομένων)
- Fischer, B., Poland, B., 1998, "Exclusion, "risk" and social control: Reflections on community policing and public health", *Geoforum*, 29(2): 187-197
- Harvey, D., 1989, *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell
- Hayter, T., 2000, *Open Borders: The case against immigration controls*, Sterling, VA: Pluto Press
- Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2008, *Εκτίμηση του Όγκου των Αλλοδαπών που Διαμένουν παράνομα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών
- Johnston R, Forrest J., and Poulsen M., 2002, "Are there Ethnic Enclaves/Ghettos in English cities?", *Urban Studies*, 39(4): 591-618
- Καβουλάκος, Κ. (υπό δημοσίευση) «Η διαμαρτυρία των μεταναστών: η δομή της πολιτικής ευκαιρίας και ο ρόλος των συνηγόρων» στο Κόντης Ν. και Τάσης Ν. (επιμ.), *Μετανάστευση και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Kandyli, G., Maloutas, T. (υπό δημοσίευση), "Housing systems, affordability and immigration in Greek cities", *Urbanistica*.
- Kokkali I., 2008, *L'émigration albanaise en Grèce. Stratégies migratoires et modes d'adaptation*, Thèse de doctorat, Université Paris VIII
- Logan J., Stults B., Farley R., 2004, "Segregation of minorities in the metropolis: two decades of change", *Demography*, 41: 1-22
- Maloutas T., 2007a, "Segregation, social polarization and immigration in Athens during the 1990s: theoretical expectations and contextual differences", *International Journal of Urban and Regional Research* 31(4): 733-758
- Maloutas T., 2007b, "Socio-Economic Classification Models and Contextual Difference: The 'European Socio-economic Classes' (ESeC) from a South European Angle», *South European Society & Politics*, 12(4): 443-460
- Massey D., Fisher M., 2000, "How segregation concentrates poverty", *Ethnic and Racial Studies*, 23: 670-691
- Mingione E., 2009, "Family, welfare and districts: the local impact of new migrants in Italy", *European Urban and Regional Studies*, 16(3): 225-236
- Musterd S., 2005, "Social and ethnic segregation in Europe: levels, causes and effects", *Journal of Urban Affairs*, 27(3), 331-48
- Rose, D. & Harrison, E., 2007, "The European Socio-economic Classification: a new social class schema for comparative European research", *European Societies*, 9(3): 459-490.
- Simmel, G., 1903 "The Sociology of conflict", *American Journal of Sociology*, 9.
- Vertovek, S., 2007, "Super-diversity and its implications", *Ethnic and racial studies*, 30(6): 1024-1054
- Wacquant L., 2007, *Urban Outcasts: a comparative sociology of advanced marginality*, Cambridge: Polity Press
- Wacquant L., 2008, "Ghettos and anti-ghettos: an anatomy of new urban poverty", *Thesis Eleven*, 94: 113-118
- Wilson, J.Q., Keiling, G.L., 1983, "Broken Windows: policing and neighbourhood safety", *Atlantic*, [στα ελληνικά από τις εκδόσεις της Λέσχης των Κατασκόπων]
- Χατζή, Χ., 2004, «Ο αλλοδαπός ως υποκείμενο δικαιωμάτων στην ελληνική έννομη τάξη», σελ. 233-252 στο Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης*, Αθήνα: Κριτική.